

*Борисова О. В., доцент, Коренько К. О., бакалавр, Кулініч К. М., бакалавр
Київський національний університет технологій та дизайну*

НОВАЦІЇ В РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОГО ТУРИЗМУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглядаються інноваційні підходи та перспективи розвитку військового туризму в регіональному аспекті. Проаналізовано історико-культурний потенціал Гадяччини як фактора розвитку військового туризму і забезпечення сталого розвитку регіону. Висвітлені питання психологічних факторів привабливості військового туризму. Доведено, що військовий туризм – це соціально-орієнтована сфера, яка є ефективним засобом фізичного та морального розвитку і самовдосконалення людини, в її рамках вирішуються актуальні проблеми патріотичного виховання, взаєморозуміння і взаємоповаги народів і націй.

Ключові слова: військовий туризм; історична реконструкція; Гадяччина; персоналії; історична пам'ять.

*Borysova O. V., Korenko K. O., Kulinich K. M.
Kyiv National University of Technologies and Design*

INNOVATIONS IN THE DEVELOPMENT OF MILITARY TOURISM: REGIONAL ASPECT

Abstract. The article examines innovative approaches and prospects for the development of military tourism in the regional aspect. The historical and cultural potential of Hadiach region as a factor in the development of military tourism and ensuring the sustainable development of the region is analyzed. Issues of psychological attractiveness of military tourism are highlighted. It has been proven that military tourism is a socially oriented sphere, which is an effective means of physical and moral development and self-improvement of a person, within its framework, topical problems of patriotic education, mutual understanding and mutual respect of peoples and nations are solved.

Keywords: military tourism; historical reconstruction; Hadiach region; personalities; historical memory.

Вступ. Туризм – складний соціокультурний та історичний феномен, який з форми проведення дозвілля та способу заняття вільного часу поступово перетворився на багатоплановий фактор світового значення нового століття й тисячоліття: економічний, соціокультурний, комунікативний, міжнародний. Туризм є необхідним шляхом розвитку інтелектуальних і пізнавальних зусиль, спрямованих на надбання нового соціального досвіду.

Сьогодні активний розвиток отримують небезпечні, нетрадиційні, екстримальні види туризму, одним з яких є військовий туризм.

Цей різновид туристичної діяльності давно існував у нашій державі, але здебільшого переплітався з історико-пізнавальною діяльністю, носив рекреаційний характер та був невід'ємною складовою виховання патріотизму і любові до Батьківщини у підростаючого покоління. В сучасних реаліях агресії Росії в Україні, військовий туризм набуває особливого значення. Як і раніше він сприяє відродження вітчизняної воєнної історії, робить її здобутком для нинішніх і прийдешніх поколінь, відкриває нові, маловідомі постаті військових діячів, пам'ятки воєнної історії, археологічні знахідки тощо.

Але сьогодні він повинен допомагати створювати підґрунтя для осмислення сутності сучасних військових реалій, пропагувати національні військово- історичні цінності, зміцнювати мотивацію тих, хто стає та ставатиме на захист Батьківщини. Сьогодні військовий туризм є надзвичайно потрібним для збереження історичної

пам'яті, що є особливо актуальним для України; має високу мету – виховувати майбутні покоління з почуттям гідності до своєї Батьківщини, з розумінням генетичного коду українця та ціни свободи. Для вирішення означених питань військовий туризм потребує нових форм, підходів, ідей тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика вивчення військового туризму в Україні перебуває у полі зору таких науковців, як М. В. Биржаков, О. В. Бугрій, А. Подволоцький, А. Псуй, І. Г. Смірнов, О. А. Титов. Кожен з авторів висвітлює певні аспекти військового туризму і підтверджує його важливу роль у розвитку країни в цілому

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування тенденцій, інноваційних форм та перспектив розвитку військового туризму на регіональному рівні задля його залучення у процес формування патріотично налаштованої, національно свідомої генерації вітчизняної молоді.

Результати досліджень. Ідеологія національного відродження країни в сучасних військових реаліях потребує особливої уваги до досліджень та туристично-краєзнавчих розвідок, які не просто розширюють межі географічного пізнання, а й сприяють переосмисленню нашого ставлення до рідної землі. Набуває особливого значення інтерес до малої батьківщини, до маловідомих, провінційних куточків, невеликих міст, віддалених сільських населених пунктів, що ціною людського подвигу сьогодні тримають опір на всіх фронтах. Прикладом таких територій є місто Гадяч та його околиці, що знаходяться у Миргородському районі Полтавської області.

Історія Гадяччини виявилася багатою на військові події. Численні об'єкти історико-культурної спадщини на території краю розповідають про козацьку добу, Північну, Першу Світову, Громадянську та Другу Світову війни у вигляді залишок фортець, оборонних валів, могил, пам'ятників і пам'ятних знаків полеглим воїнам та односельцям, місць розстрілів чи боїв.

Значна частина пам'яток козацької доби знаходиться в старовинному місті Гадячі – місті козацької слави, яке має статус однієї з гетьманських столиць України, місті, яке свого часу відіграло надзвичайно важливу роль у формуванні нашої держави.

Як козацький край Гадяччина відома ще з середини XVII ст. Гадяцький козацький полк був одним із перших, який створив гетьман Богдан Хмельницький, увівши новий адміністративно-територіальний поділ на звільненій від польської шляхти території в 1648 році.

У 1658 році в Гадячі гетьманом І. Виговським був підписаний договір між Україною та Річчю Посполитою, відомий під назвою "Гадяцький трактат" – перша спроба офіційно об'єднати Україну і поставити її на один щабель з європейськими державами, спроба стати вільною, незалежною державою. Гадяцька угода є видатним досягненням козацького уряду, свідченням зрілою державницької ідеології українського суспільства.

З долею міста як ранговою гетьманською маєтністю нерозривно пов'язані долі гетьманів України – Б. Хмельницького, І. Виговського, І. Брюховецького, П. Дорошенка (рідний брат гетьмана – Андрій – був гадяцьким городовим отаманом), І. Самойловича, І. Мазепи, Д. Апостола, К. Розумовського.

Сьогодні, означений період в історії Гадяччини відображений в численних яскравих експозиціях краєзнавчого музею м. Гадяча. Вони представлені архівними документами, грамотами, давніми картами, автентичними знахідками з підземель та залишок гетьманської фортеці на Замковій горі.

Ці ресурси і багато інших є потужною базою для розвитку подієвого і військового туризму та історичної реконструкції, яка безумовно разом з останнім є новим поглядом на досягнення військової історії України.

Історична реконструкція в сучасному значенні цього поняття – досить молодий феномен, який видається цікавим в дослідницькому плані. Безпосередня участь у будь-якій історичній події набагато більш пізнавальна, краще запам'ятовується і є сучаснішою, аніж класичні методи пізнання історії. Феномен історичної реконструкції полягає також у тому, що в ній переплітаються такі види діяльності і в той же час сфери життя як наука, мистецтво, військова справа, спорт і туризм. Рух історичної реконструкції з кожним роком набуває все більшої популярності, перетворюючись на різновид міжнародного культурного співробітництва.

Історична реконструкція стає поштовхом не лише до вивчення минулого свого народу, а й сприяє збереженню та примноженню історичної пам'яті, виховуючи почуття патріотизму, мужності, гідності, появі оригінальних методів виховної роботи з дітьми та молоддю. Багато туристичних агентств активно розробляють нові маршрути, включаючи до них певні фрагменти історичної реконструкції.

Відтворюючи події минулого, показуючи духовну та матеріальну культуру історичної епохи, організатори дійства стають творцями живої історії, а туристи часто можуть стати не лише спостерігачами, а ще й учасниками.

Організуються зleti, фестивалі, ярмарки, турніри, подорожі на точних копіях старовинних суден, змагання в єдиноборствах. Рух реконструкції охоплює сьогодні всі континенти. Він об'єднує різних людей з різними мотивами, але інструмент пізнання в їх руках схожий і в підсумку зводиться до калейдоскопу відчуттів, особистого переживання власного епосу-відтворення матеріальної і духовної культури тієї чи іншої історичної епохи і регіону.

Україна – країна з багатовіковою історією, чиї традиції шанують місцеві жителі, щорічно влаштовуючи в різних містах самобутні історичні фестивалі. Історична реконструкція в Україні розвивається сьогодні переважно у двох напрямках – жива історія та історичний середньовічний бій. Рух нараховує декілька тисяч осіб, десятки клубів від аматорських до професійних. Великі фестивалі вже зайняли свою сталу позицію на туристичному ринку – відбуваються з року в рік, відзначають ювілеї, заводять традиції.

Говорячи про військовий туризм в площині історичної реконструкції на Полтавщині, слід зазначити, що цей край є багатим на місця військових баталій та на історичні постаті, саме тому його варто розглядати як базу для реалізації ідей історичної реконструкції на теренах України.

На сьогоднішній день події Північної війни (1700–1721 рр.), які за масштабністю та значенням стоять в одному ряді з Куликовською, Бородинською і Сталінградською битвами, асоціюються у сучасних українців здебільшого з Полтавською битвою (1709 р.), залишаючи поза увагою решту фрагментів цієї тривалої військової кампанії.

Маловідомим є той факт, що п'ятидесятиденна боротьба за фортецю у с. Веприк в околицях міста Гадяч також залишила свій слід у Всесвітній військовій історії. Оборона с. Веприка, якою керував сам Карл XII, мала надзвичайно важливе значення – вона затримала, знесилила та морально підірвала дух шведської армії. Втрати під час штурму фортеці можна порівняти із втратами у великій битві, при цьому було втрачено цвіт шведського офіцерства. Тільки за один день бою 6 січня 1709 року шведи втратили під Веприком убитими та пораненими понад 2000 чоловік, у тому числі до 40 офіцерів, серед них два генерали, шість полковників, три майори та сім капітанів. Тривала облога Веприка зірвала плани шведського короля про швидке просування до м. Курська та подальше ведення дій, наблизивши фатальну розв'язку під Полтавою.

Історична реконструкція будь-якого з фрагментів битви за Веприк може стати тим самим креативним конкурентоспроможним продуктом, який значно підвищить рівень

атрактивності регіонального військового туризму, сприятиме збільшенню його соціокультурної ефективності, креативності у розробці інноваційних програм, подальшого збільшення внутрішнього туристичного потоку, створенню нового обличчя Полтавщини як сучасного історико-культурного бренду.

У літописі Гадячини чимало знатних сторінок. Незліченна кількість імен у кагорті героїв, які в різні часи прославляли своїми подвигами рідний край, виконували свій величний та священний обов'язок – захищали Батьківщину від посягань ворога. Саме реальна героїка, популяризація постатей військової історії Гадяцького краю та іншої місцевостей України засобами військового туризму є сьогодні вкрай необхідними для виховання національної свідомості тих, хто готується тримати в руках зброю. Професіоналізм захисника тільки тоді матиме сенс, коли крім стратегічних, оперативно-тактичних знань та досконалого володіння військовою спеціальністю, він сформується як громадянин.

Серед козацької верхівки Гадяцького краю виявилось чимало колоритних постатей, справжніх державних мужів, що хоробро захищали шаблею українську землю, були дбайливими господарями та будівничими фортець, церков та монастирів краю. Один з них – полковий обозний, лютенський сотник, згодом гадяцький полковник Михайло Борохович, відвагу та військовий талант якого високо цінував гетьман І. Мазепа, призначивши полковника наказним гетьманом українського війська. У сотенному містечку Лютецька, що йому належало, Борохович своїм коштом побудував Успенську «Запорізьку» церкву – першу кам'яну споруду Гадяцького повіту, яка стала однією з найвизначніших пам'яток України козацької доби.

Гарнізон Веприцької фортеці під час Північної війни 1700–1721 рр. частково складався з козацької сотні на чолі з 1-м сотником Федором Масюком, який став натхненником і організатором бойових звитяг Веприцького козацтва і разом із сином особисто подавав приклад героїзму, стійкості та мужності у боротьбі проти навали шведських завойовників.

За 70 років панування комуністичної ідеології в країні було знищено будь-які нагадування про іншу протиборствующу сторону, що боролася з більшовицькою ідеологією. Один такий об'єкт на території району зберігся до сьогодні – це місце садиби родини отамана Леонтія Христового – нащадка давнього козацького роду, одного з керівників антибільшовицького повстанського руху на Полтавщині. Поштовхом до створення антибільшовицького повстанського загону стало пограбування декількох сіл району продовольчими загонами в липні 1920 року. Повстання під проводом Л. Христового досить швидко поширювалося – в кінці липня 1920 р. загін нараховував понад 300 бійців. Найбільшого розмаху воно досягло в серпні 1920 року, охопивши території Гадяцького, Миргородського та Зінківського повітів. Отаман Христовий неодноразово зустрічався з Н. Махном, від якого отримав зброю та мандат на право формування Особливого загону Повстанської армії України. В липні 1921 року загін Л. Христового був знищений маневровою групою міліції, сам отаман був тяжко поранений, а згодом убитий.

На фронтах Другої Світової війни боролися тисячі жителів Гадячини, понад 5 тисяч відзначені бойовими орденами та медалями, а деякі стали героями Радянського Союзу – М. Чирка, М. Лимоня, І. Величай.

Цікавим об'єктом військового туризму є місця, які пов'язані з життям та діяльністю відомих військових конструкторів. В регіоні вони знаходяться у селах Лютецька та Веприк. Перше, пов'язане з ім'ям О.Д. Засядько – генерал-майора кавалера орденів Св. Володимира та Св. Георгія, основоположника ракетної галузі, винахідника принципів реактивної тяги, балістики ракет.

Саме тут, в Лютенському маєтку О.Д. Засядько будує кузню та піротехнічну лабораторію. У 1815 р. з вигону неподалік лісу Дубини (сьогоднішній Полігон) злетіла перша вогняна ракета. Протягом двох років тривали роботи над її удосконаленням, результатом яких стала дальність польоту 2300 метрів. Успіхом винахідника стали й пускові установки залпового вогню – перші «катюші» та «гради», про іспити яких недоброзичливі сусіди нарікали, що Засядько заповзвся «спалити губернію». Підсумки дворічної подвижницької праці у Лютенці О.Д. Засядько виклав у праці «О деле ракет зажигательных и рикошетных» (1817 р.), яка стала першим посібником з виготовлення та бойового застосування ракет тогочасного війська. Саме тому, сьогодні можна сміливо стверджувати, що космічна ера для українців почалася у 1815 році на Гадяччині. Шпага за хоробрість та 6 орденів стали свідченням бойових заслуг О.Д. Засядька, ім'я якого присвоєно одній із впадин на зворотньому боці Місяця.

Село Веприк – батьківщина видатного вченого, конструктора бронетехніки, ядерної та термоядерної зброї, тричі Героя Соціалістичної Праці, члена кореспондента АН СРСР, генерал-лейтенанта інженерно-технічної служби М.Л. Духова – одного з тих, хто створював і зміцнював оборонну потужність країни під час війни 1941–1945 рр. та "холодної війни" 70–80х років ХХ століття.

Боротьба за територіальну цілісність і незалежність України триває. Вражають своєю мужністю, незламністю духу, синівською відданістю сучасні герої, які відстоюють цілісність та незалежність суверенної Української держави. Серед героїв, що сьогодні віддали своє життя, є і уродженці Гадяччини. Це солдати, пам'ять про яких зберігає Гадяцька громада, а Гадяцька міська рада, разом з інноваційними підходами у військовому туризмі буде всіляко сприяти популяризації інформації про героїчні сторінки краю, вписані подвигами реальних людей у новітню історію України заради перемоги над агресором.

Висновки. Ознайомившись хоча і з неповним переліком історико-культурних ресурсів Гадяцького району слід зауважити той факт, що вони є достатньо потужною базою для розвитку військового туризму у контексті загальної індустрії туризму, що є важливим чинником забезпечення сталого розвитку регіону та області в цілому.

Як переваги ресурсної бази, слід зазначити:

1. Різноманітність культурно-історичних об'єктів дозволяє формувати та розвивати різні туристичні продукти із урахуванням місцевих особливостей, колориту та автентики.

2. Визначні особи в історії краю (Б. Хмельницький, І. Виговський, І. Брюховецький, І. Мазепа, Д. Апостол, К. Розумовський, Г. Граб'янка, Л. Христовий, П. Корізун, О. Засядько, М. Духов).

3. Історичні центри, культурні осередки (м. Гадяч, села Лютенка, Веприк, Рашівка, Римарівка, Харківці).

4. Достатня кількість музеїв та меморіальних комплексів: краєзнавчі, шкільні, профільні.

5. Культурні заходи: святкування на честь Дня Перемоги; річниці підписання Гадяцького договору; проголошення м. Гадяча гетьманською столицею; день українського козацтва; урочистості з нагоди річниці народження О. Засядько тощо.

6. Задовільний екологічний стан, лікувально-цілющий вплив природно-ресурсного потенціалу району.

До комплексу інноваційних заходів, які можуть бути використані задля розвитку військового туризму в регіоні, слід віднести: створення меморіального музею пам'яті сучасних подій; розробка нових екскурсійних маршрутів, в які будуть задіяні мало відомі раніше військові та історичні об'єкти і персоналії; створення Арт локацій, що будуть

розповідати про наслідки агресії РФ та звитяги воїнів ЗСУ; створення електронного, інтерактивного воєнно-історичного атласу регіону та області; перейменування вулиць на честь військових героїв минулого та сучасності; створення 3-D екскурсійного продукту для просування на зовнішньому ринку; підтримка і зацікавленість влади, волонтерів; заохочення науковців, які працюють за тематикою військового туризму.

Отже війна, ставши суворим випробуванням для України, попри свою тотальну брутальність, виявляє яскраві приклади людської гідності, стійкості, мужності, відваги, самопожертви, героїзму, людяності у нелюдяний час, та безумовно, є уроком сучасному і прийдешнім поколінням. Довести це, показати, розкрити у зрозумілій формі, контексті, словах покликаний сьогодні саме військовий туризм.

Список використаної літератури

1. Борисова О. В., Гринюк Т. А. Історична реконструкція: значення для розвитку регіонального туризму. *Економіка і держава*. 2021. № 2. С. 53–57.
2. Борисова О. В., Свинцицький А. О. Історична реконструкція як один із провідних напрямів розвитку туризму Полтавщини. *Актуальні проблеми регіональних досліджень: Матеріали V Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції* (м. Луцьк, 11 грудня 2020 р.). Луцьк: Вежа – Друк, 2020. С. 120–123.
3. Гринюк Д. Ю., Степанець І. О., Борисова О. В. Туристичне краєзнавство: Гадяч та його околиці: навчальний посібник. К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. 123 с. URL: <https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2022/06/posibnyk-turystychno-kraeznavstvo-gadyach-ta-jogo-okolyczi-2022.pdf>.
4. Гринюк Д. Ю. Методичні аспекти туристичного брендингу територій. *Перспективи розвитку економіки та управління в умовах кризи: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції* (м. Одеса, 20 липня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 71–73.
5. Зашкільняк Л. Історична пам'ять і соціальні функції історії у сучасному світі. *Україна – Європа – Світ*. Вип. 2: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2009. С. 156–159.
6. Килимистий С. М. Історична реконструкція як ресурс подієвого туризму. *Питання культурології*. 2019. Вип. 35. С. 136–147.
7. Смирнов І. Г. Ресурсна база військового туризму у США. *Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети: Матеріали VIII Міжнародної наук.-практ. конференції*. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2017. С. 198–200.
8. Шатілов Є. Історія у форматі розваги: генеза українських історичних фестивалів. *Публічна історія в Україні та світі: Матеріали наук.-практ. конференції* (м. Київ, 25 жовтня 2019 р.). Київ: Історичний факультет КНУ ім. Т.Шевченка, 2019. С. 38–39.